

O'ZBEKISTONNING MUSTAQILLIKDAN KEYINGI DAVRDA IJTIMOIY-IQTISODIY ISLOHOTLARDAGI TAJRIBALARI

SUYUNOV ABBOS ILYOS O'G'LI

O'zMU Jizzax filiali "Psixologiya" fakulteti
"Ijtimoiy va iqtisodiy fanlar" kafedrası
Iqtisodiyot yo'nalishi 3-kurs talabasi

BOLTAYEVA MOHICHEXRA JAMSHID QIZI

O'zMU Jizzax filiali Kredit ta'lim tizimini
tashkil qilish sektori bosh mutaxassisi
<https://doi.org/10.47689/STARS.university-5-pp424-428>

Annotatsiya: Ushbu maqolada sobiq ittifoq tarkibidan ajralib chiqqan O'zbekiston Respublikasining mustaqillik yillaridagi ijtimoiy-iqtisodiy hayoti haqida so'z boradi. Bunda siz mustaqillik yillarida aholining turmush darajasini yaxshilash yo'lida olib borilgan siyosat, ularga yaratilgan ijtimoiy-iqtisodiy imkoniyatlar bilan tanishishingiz mumkin.

Kalit so'zlar: mustaqillik, islohot, suverenitet, bozor iqtisodiyoti, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik, xususiy mulk, YaIM, huquqiy savodxonlik.

Mustaqillikka erishilgandan so'ng Vatanimiz hayotida tub o'zgarishlar sodir bo'ldi. Endi O'zbekiston boshqa davlatning buyruqlariga qaramasdan ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy taraqqiyot masalalari yuzasidan milliy manfaatlariga mos ravishda mustaqil qaror qilishi, jamiyatni yangilash, demokratiyaga asoslangan davlat qurish chora-tadbirlarini ishlab chiqish kabi muhim va mas'uliyatli vazifalar turardi. Mustaqillikning ilk kunlaridayoq O'zbekiston qanday islohot yo'llarini tanlaydi, qanday jamiyat quradi, uning ijtimoiy-iqtisodiy qiyofasi qanday bo'ladi, degan savollar ko'ndalang turardi. Ma'lumki, 90-yillar boshlarida mustaqillikka erishgan ayrim davlatlarda eski tuzumni rad etib, demokratiyaga asoslangan jamiyat va bozor munosabatlari dasturini e'lon qilib, birdaniga demokratik davlat quramiz, deya ovoza qilgan edilar. O'sha davrdayoq O'zbekiston Respublikasi Prezidenti bunday shov-shuvli fikrlarga xomxayol, safsata deb baho bergan edi, amalda ham aynan shunday bo'lib chiqdi. Islom Karimov mustaqillikning ilk yillaridayoq eski tuzumning asorati osonlikcha yo'qolmasligini, bu mafkura iskanjasi odamlar ongidan tez va yengil chiqib ketmasligini ta'kidlagan edi. Muhimi, yangi ijtimoiy munosabatlar va islohotning poydevorini, zarur asosini qurish uchun ma'lum muddat vaqt, jamiyat islohot o'tkazish jarayonini boshqaradigan va ta'minlaydigan, innovatsion fikrlaydigan kadrlarni tayyorlash va tarbiyalash kerak edi.

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgandan so'ng, BMTga va boshqa xalqaro tashkilotlarga a'zo bo'lish O'zbekistonga o'zining tashqi siyosatini mustaqil ravishda olib borish, jahon hamjamiyatiga, jahon kurash maydoniga kirish strategiyalarini ishlab chiqish, mamlakatlararo munosabatlarning yo'nalishlari va ustuvorligini belgilash imkoni yaratildi. Yurtimizning milliy manfaatlariga mos keladigan ko'p tar-

moqli faol tashqi siyosatni yo'lga qo'yish – davlat obro'-e'tiborini mustahkamlash, iqtisodiy muammolarni bartaraf etish va aholi turmush darajasini yaxshilashning g'oyat muhim va zaruriy shartidir. O'zbekiston Respublikasi uchun mustaqil tashqi siyosat yuritish – davlat iqtisodiy-ijtimoiy faoliyatining yangi va amalda bo'lmagan yo'nalishlardan biridir.

Mustaqillikning ilk kunlaridan boshlab yurtimizda adolat tushunchasining ahamiyati jahonda shakllangan demokratik va milliy qadriyatlar asosida boyitish boshlandi. Birinchi Prezident I.A.Karimov tashabbusi bilan ilgari surilgan rivojlanishning "O'zbek modeli"ni beshta tamoyilidan biri - mamlakatimizning o'ziga xos xususiyatlarini jamlagan holda kuchli ijtimoiy siyosat yuritish davlatning ijtimoiy adolatni ta'minlash sari tashlangan qadamlar ekanligini anglatadi. O'zbekiston davlati o'z yangilanish va taraqqiyot yo'liga asos bo'lgan eng muhim qoidalardan biri bozor iqtisodiyotiga o'tishning barcha bosqichlarida kuchli ijtimoiy siyosat o'tkazish ekanligini e'lon qilish asnosida qolgan barcha qoidalar ijtimoiy vazifalarni hal etishga, aholini ijtimoiy himoyalash, aholi turmush darajasini yaxshilash sohasida qat'iy kafolatni vujudga keltirishga bo'ysundirdi.

O'zbekistonda hozirgi davrda mamlakatni modernizatsiyalash islohotlari o'zining yuksak natijalarini berayotgan ekan, buning asosiy sabablaridan biri - mustaqillikning boshidayoq hozirgi davrning poydevori yaratilganidadir. O'sha davridayoq O'zbekistonning Birinchi Prezidenti I.A.Karimov tomonidan quyidagi g'oyalar ilgari surilgan edi: "Islohotlar muqarrarligining g'oyat muhim sharti bo'lmish aholini ijtimoiy himoya qilish haqiqatan ham asosiy uzluksiz ustuvor yo'nalish hisoblanadi. Bozor islohotlarining hamma bosqichlarida oldindan o'tkaziladigan kuchli ijtimoiy siyosat O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'lining printsiplaridan biridir. Bozor iqtisodiyotini barpo etish - shunchaki bir maqsad emas. Barcha iqtisodiy, demokratik, siyosiy islohotlarning pirovard maqsadlarining o'zi bu eng avvalo inson uchun munosib turmush va faoliyat sharoitlarini yaratishdir" Albatta, mamlakatda fuqarolik jamiyati va huquqiy davlat qurish islohotlari bosqichma-bosqich ravishda ijtimoiy adolat printsiplaridan biri - aholini kuchli ijtimoiy himoyalash islohotlari va amaliyoti bilan uzviy uyg'unlikda amalga oshirildi. Mamlakatni hozirgi o'zining taraqqiyot darajasiga har qanday demokratik davlat va jamiyat uchun xos bo'lgan qoida - barcha jabha va darajalardagi boshqaruvning adolat printsiplari asosida amalga oshirilishi o'laroq erishdi. Hozirgi davrda insoniyat olamshumul tarixiy voqea-hodisalar sodir bo'layotgan, jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi kechayotgan va butun dunyo hamjamiyati o'zining bor kuch va salohiyatini uning salbiy oqibatlarini bartaraf etishga qaratayotgan bir tarixiy davrda yashamoqda. Holbuki, 2008-yilda boshlangan va bugungi kunda ko'lami tobora kengayib va chuqurlashib borayotgan jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi sharoitida ham, Mamlakat Birinchi Prezidenti I.A.Karimov tomonidan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish strategiyasining puxta ishlab chiqilganligi, iqtisodiy islohotlarning maqsadi va vazifalari, amalga oshirish yo'llarining aniq va to'g'ri ko'rsatib berilganligi bosh maqsad yo'lidagi yutuq va marralarning salmoqli bo'lishiga imkon yaratmoqda.

"Bugun iqtisodiyotimizning barqaror sur'atlar bilan rivojlanayotgani, xalqimiz turmush darajasi ortib, mamlakatimizning xalqaro maydondagi obro'-e'tibori tobora yuksalib borayotgani diyorimizda yashayotgan har qaysi insonga mamnuniyat yetkazishi shubhasiz. Bunday yutuqlar negizida avvalambor xalqimizning fidokorona mehnati va bunyodkorlik salohiyati, odamlarimizning ongi va tafakkuri, ha-

yotga munosabati o'zgarayotganligi, ular o'zini shu yurtning haqiqiy egasi deb his qilayotgani mujassam."

Mustaqillikdan so'ng mamlakatimizda islohotlar o'tkazishda bozor iqtisodiyoti-ga asoslangan iqtisodiy tizim asos qilib olindi. Bozor munosabatlariga o'tishning asosiy shartlaridan biri mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish amalga oshirildi. Bu yo'l bilan davlat monopoliyasi tugatilib, ma'muriy buyruqbozlik tizimi parchalandi va bozor iqtisodiyotiga asos solindi, xususiylashtirish mulkka ega bo'lgan tadbirkorlarning keng qatlami shakllantirildi va xorijiy investitsiyalardan foydalanib, ishlab chiqarish samaradorligi va mehnat unumdorligini oshirish orqali aholining turmush darajasi yaxshilana boshladi. Mul-kni xususiylashtirish va ko'p ukladli iqtisodni shakllantirish O'zbekistonda o'ziga xos yo'l bilan amalga oshirildi.

Mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirishdan ko'zlangan maqsad:

1. Davlat monopoliyasini tugatib ma'muriy buyruqbozlik tizimiga barham berish va bozor iqtisodiyotiga asoslangan iqtisodiy kuchli davlat barpo etish;

2. Xususiylashtirish mulkdorlar va tadbirkorlarning keng qatlamini shakllantirish;

3. Xorijiy investorlarga keng yo'l ochish, ishlab chiqarish samaradorligini va mehnat unumdorligini oshirish, aholining turmush tarzini yaxshilashdan iborat.

1992-1993-yillar xususiylashtirishning birinchi bosqichida "Kichik xususiylashtirish" amalga oshirildi. Buning oqibatida asosan mayishiy xizmat va savdo korxonalari, transport va qurilishning kichik korxonalari, davlat sanoat va mahsulot qayta ishlash korxonalari mulk shaklini o'zgartirdi. Bular mulkning ijara, jamoa va aksiyadorlik shakliga aylantirildi. Uy-joylar keng miqyosda xususiylashtirilib, aholining ayrim qismiga tekin, boshqa qismiga esa arzon narxda xususiylashtirish berildi.

Davlat mulkini xususiylashtirishning ikkinchi bosqichiga o'tishda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 1994 yil 21 yanvardagi "Iqtisodiy islohotlarni yanada chuqurlashtirish, xususiylashtirish mulk manfaatlarini himoya qilish va tadbirkorlikni rivojlantirishning chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori asos qilib olindi. Bu davrda ochiq aksiyadorlik jamiyatlarini yaratish, korxonalar aksiyalarini chiqarish, auksion (kim oshdi) savdosi orqali davlat mulkini shaxslarga sotish, qimmatbaho qog'ozlarni chiqarish va xususiylashtirishni keng miqyosda olib borish uchun sharoit yaratish ishlari amalga oshirildi.

Dastlabki davrda agrar sohada ham islohotlar amalga oshirildi. Natijada qishloq xo'jaligida 770 kolxoz va xo'jaliklar davlat tasarrufidan chiqarildi, jamoa va ijara xo'jaliklariga aylantirildi. Lekin qishloq hududlarda bu jarayon sekin kechdi va qiyinchiliklarni bartaraf etishga to'g'ri keldi. I.A.Karimov ta'kidlaganidek, agrar sohada byurokratik boshqaruv tizimi asoratlari, har xil to'siqlari qishloqlardagi islohotlarning olib borilishiga xalaqit berardi. Mulkning xususiylashtirish jarayonining birinchi bosqichidagi eng muhim xulosa mulkdorlar sinfining shakllana boshlagani, xususiylashtirish mexanizmining ishlab chiqilishi, iqtisodiy islohotlarga nisbatan kishilar psixologiyasi va munosabatining o'zgarishi bo'ldi. Mustaqillik yillari yuz bergan tub o'zgarishlardan biri mamlakatda ikki yo'l bilan mulkdorlar sinfi shakllana boshladi. Birinchidan, kichik biznes va xususiylashtirish mulkni keng rivojlantirish, ikkinchidan, pul mablag'larini omonat kassalari yoki banklariga qo'yish, qimmatbaho qog'ozlarga aylantirish yo'li bilan. Iqtisodiy erkin tadbirkorlar "o'z boyligini ko'paytirishdan manfaatdor bo'libgina qolmay, balki butun mamlakatni boyitishga ham qodir bo'ladi"-deydi Birinchi Prezident Islom Karimov.

Iqtisodiyotning ijtimoiy-iqtisodiy tizimi – o‘zaro munosabatlarning barcha shakl va turlari birligi bo‘lib, ularning asosiysi mulkchilik tizimidir. Shu bois ham mulk masalalari hal qilishga Prezident Islom Karimov tomonidan mustaqillikka qadar (1989-1991) va mustaqillikning dastlabki yillari muhim ahamiyat berildi. Istiqlol yillarida mulkchilikning tuzilishida tub o‘zgarishlar ro‘y berdi, ko‘pukladli iqtisodiyot amalda shakllanib, uning tarkibida xususiy mulk ustuvor rivojlandi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik mamlakatimiz iqtisodiyotida nafaqat hal qiluvchi o‘rin egalladi, ayni vaqtda bozorni zarur tovar va xizmatlar bilan to‘ldirish odamlarning daromadlari va farovonligi oshib borishining asosiy manbaiga, aholi bandligi o‘sishining eng muhim omliga aylandi. Mustaqillikka erishilgandan so‘ng aholining huquqiy savodxonligini oshirish borasida ham bir qancha izchil ishlar olib borildi. Jumladan birinchi Prezident Islom Karimov 1997 yil 20 mayda respublika huquq-tartibot idora va tashkilotlarilari rahbarlari, huquqshunos olimlar, ommaviy-axborot vositalari vakillari bilan uchrashuvida “Yuksak huquqiy tafakkur-demokratik jamiyat taqozosi” mavzusida so‘z yuritildi. Bunda 3 muhim masalaga diqqat qaratildi: (uch subyekt: davlat, jamiyat va fuqarolarning o‘zaro munosabati uyg‘unligini ta‘minlash):

1. Huquqiy ong, huquqiy tafakkur. Ong ijtimoiy formalardan biri bo‘lib, u turmush tarzi almashinish jarayonidir. Huquqiy ongni shakllantirish uchun aholi turmush darajasini o‘stirish, uni erkinlashtirish va imkoniyatlar yaratish lozimligi aytiladi.

2. Huquqiy bilim-huquqiy ongni shakllantirish elementi hisoblanadi. U maktab va oliy o‘quv yurtlarida O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini o‘qitish, inson huquqlariga e‘tibor berish kabi omillar bilan chambarchas bog‘liq. Shuning uchun ham 1999-2000-yillarda O‘zbekiston ta‘lim tizimiga O‘zR Konstitutsiyasini o‘rganish fanlari kiritildi, huquqiy fanlarga juda katta e‘tibor qaratila boshlandi. Maktablarda “Siz huquqingizni bilasizmi?” viktorinalari o‘tkazildi va o‘tkazilib kelinmoqda. SHuningdek, huquqqa doir turli ko‘rik-tanlovlar yoshlar o‘rtasida huquqiy savodxonlikni oshirishga qaratilgan tadbirlardan biri hisoblanadi.

3. Huquqiy madaniyat-bu huquqiy ong, tafakkur va huquqiy bilimlarning uzviy rivojlangan qismi bo‘lib, u jamiyat huquqiy madaniyatining oshganligini bildiradi. Shu boisdan ham ana shu 3 ta tushuncha bir-birlari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, u huquqiy madaniyatning takomillashuvi, huquqiy davlat ijtimoiy hayotining rivojlanishiga olib keladi.

Prezident I.A.Karimov ta‘kidlaganidek, «Biz xalqimizning dunyoda hech kimdan kam bo‘lmasligi, farzandlarimizning bizdan ko‘ra kuchli, bilimli, dono va albat baxtli bo‘lib yashashi uchun bor kuch va imkoniyatlarimizni safarbar etayotgan ekanmiz, bu borada ma‘naviy tarbiya masalasi, hech shubhasiz, beqiyos ahamiyat kasb etadi. Agar biz bu masalada hushyorlik va sezgirligimizni, qat‘iyat va mas‘uliyatimizni yo‘qotsak, bu o‘ta muhim ishni o‘z holiga, o‘zibo‘larchilikka tashlab qo‘yadigan bo‘lsak, muqaddas qadriyatlarimizga yo‘g‘rilgan va ulardan oziqlangan ma‘naviyatimizdan, tarixiy xotiramizdan ayrilib, oxir-oqibatda o‘zimiz intilgan umumbashariy taraqqiyot yo‘lidan chetga chiqib qolishimiz mumkin» Qisqa davr mobaynida mamlakatimizda jahon savdo-iqtisodiy munosabatlarga kirishish, milliy iqtisodiyotning tarkibiy tuzilishini takomillashtirish, sanoatni rivojlantirish, mamlakatning energetika, oziq-ovqat va transport xavfsizligini ta‘minlash kabi murakkab vazifalar yechimiga bosqichma-bosqich muvaffaqiyatli erishdi.

Istiqbolni aniq tasavvur qilish va odamlarning beqiyos kuchiga ishonch unga “O‘zbekiston – kelajagi buyuk davlat” degan ilhomlantiruvchi va safarbar etuvchi

maqsadli tezisni shakllantirish huquqini berdi. Rahbarning bu pozitsiyasi, tabiiyki, mamlakat aholisining psixologik muhitiga ta'sir ko'rsatdi, odamlarning yangi dunyoqarashini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ldi, jamiyat hayotining barcha jabhalarida keng ko'lamli islohotlarni muvaffaqiyatli amalga oshirishga faol turtki bo'ldi.

Mamlakatda inson hayoti va faoliyati, psixologiyasi va ma'naviyatini qamrab oluvchi ochiq siyosiy muhit shakllana boshladi. Bu harakatlar, o'z navbatida, O'zbekistonda shakllanayotgan insonparvar jamiyatning ma'naviy qiyofasini, siyosiy qonuniyligini, ijtimoiy va huquqiy barqarorligini belgilab berdi.

Eski dogma va qoliplardan butunlay voz kechgan holda, Islom Karimovning kadrlar tayyorlash va qayta tayyorlash bo'yicha keng ko'lamli Milliy dasturi ishlab chiqildi va amalda yo'lga qo'yildi. Darhaqiqat, ta'lim tizimida eng zamonaviy xalqaro standartlarga asoslangan tub islohotlar amalga oshirildi. Bu oxir-oqibat O'zbekistonda davlat siyosatining asosiy ustuvor yo'nalishiga aylandi. Vestminster universiteti, Singapur menejmentni rivojlantirish instituti va Turin politexnika universiteti, Rossiya neft va gaz universiteti, Moskva davlat universiteti, Rossiya iqtisodiyot universiteti, Janubiy Koreya Inha kabi Yevropa va Osiyoning bir qancha yetakchi universitetlarining filiallari ochilib, hozirgacha muvaffaqiyatli faoliyat yuritib kelishmoqda.

Islom Karimov tashabbusi bilan qishloq aholisi uchun zamonaviy, shaharga yaqin uy-joy sharoitlarini yaratish maqsadida qishloq joylarda imtiyozli uzoq muddatli ipoteka kreditlari ajratgan holda namunaviy loyihalar asosida yakka tartibdagi uy-joylar qurish bo'yicha Davlat dasturi qabul qilindi. Islom Karimovning izchil olib borilayotgan puxta o'ylangan siyosati tufayli mamlakatimiz qishloq xo'jaligi sohasi tubdan isloh qilindi. Qishloq xo'jaligining o'zagi endi fermer xo'jaliklaridan iborat. Mamlakatning g'alla mustaqilligiga erishildi, bu esa respublika aholisini un va non bilan barqaror ta'minlash bilan bir qatorda aholining go'sht, sut va go'sht-sut mahsulotlariga bo'lgan ehtiyojini o'z ishlab chiqarishlari hisobiga barqaror ta'minlash vazifalarini hal etish imkonini berdi.

Shu tariqa, Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov tomonidan "Islohot – islohot uchun emas, balki inson uchun" shiori ostida belgilab berilgan barcha islohotlarning bosh mezonini amalda o'z ifodasini topdi. O'zbekistondagi barcha millat vakillari qonun bilan kafolatlangan mutlaqo teng huquqlarga ega. Islom Karimov millati, irqi, ijtimoiy kelib chiqishi, ma'lumoti, kasbi va diniy e'tiqodidan qat'i nazar, barcha fuqarolarning teng huquqliligini ta'minlash maqsadini izchillik bilan amalga oshirdi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Karimov I.A. O'zbek xalqi hech qachon hech kimga qaram bo'lmaydi.-T.:O'zbekiston, 2005. -B.4

2.Qobilov Sh.R. Iqtisodiyot nazariyasi. Darslik.-T.:O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2013. -B.41

3.Karimov I. A. Bizdan ozod va obod Vatan qolsin. Asarlar, 2-jild. -T.: «O'zbekiston», 1996.

<https://www.gavinpublishers.com/article/view/socio-economic-development-of-the-republic-of-uzbekistan-for-years-of-independence>

<https://hozir.org/mustaqillik-yillarida-ozbekistonning-iqtisodiy-manaviy-va-mada.html>